

Die aap in jou koffie: Afrikaanse eponieme van A tot Z.

Anton F. Prinsloo. Pretoria: Protea Boekhuis, 2011. 352 pp. ISBN: 978-1-86919-463-5.

DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/tvl.v50i1.13>

In 'n onlangse radio-onderhoud sê Anton Prinsloo dat hy probeer om 'n woordeboek per jaar te lewer; vir 2011 lewer hy die eerste eponiemwoordeboek vir Afrikaans. In hierdie woordeboek vertel Prinsloo die etimologiese verhaal van ongeveer 2000 woorde in Afrikaans wat almal op een of ander manier herlei kan word na mense of plekke se name, want dit is wat 'n eponiem is: volgens die lokteks agterop die boek "woorde wat gevorm is op grond van mense of plekke se name".

Rufus Gouws haal dikwels vir Samuel Johnson aan wat geskryf het dat leksikografe deur die gewone mens as 'n *harmless drudge* beskou word. Dat dit nie op Prinsloo van toepassing is nie, blyk duidelik uit hierdie woordeboek waaruit die skrywer se ondeundheid en humor dikwels deurskemer. Die geskiedenisles agter hierdie uitgesoekte lemmas word allermens sedig en klinies aangebied. Die speelse aard van die teks maak dat hierdie woordeboek vir suiwer vermaak ook gelees kan word. Dit maak van Prinsloo se jongste werk 'n meesterstuk: dit vul 'n leemte in Afrikaans se woordeboekinventaris, maar hierdie woordeboek gaan nie op die rak bly staan nie. Die gebruiker kan dit as storieboek lees en sodoende kennis oor Afrikaans (en ander tale) opdoen sonder om verveeld te raak of agter te kom hulle is eintlik besig om 'n woordeboek te lees! Die volgende inskrywings illustreer die tong-in-die-kies-aanslag van die outeur:

albertdeurprieming (deurprieming van die penis met 'n ring)

[...] Die storie is toe versprei dat prins Albert hom só laat deurpriem het omdat hy verleë was oor die opsigtelike vooruitstrewendheid van sy (on)aansienlike orgaan as hy 'n nou

broek aangehad het. Met die ring kon hy op 'n soort meganiese manier die bult tem en minder ooglopend maak. Daar is geen ander bewys vir Ward se afgunstige stelling nie, en die bewering is steeds hangende.

Antjie Somers ('n denkbeeldige figuur met wie kinders bang gemaak word)

[...] Sover bekend is hy die eerste suksesvolle *drag*-kunstenaar in Suid-Afrika se geskiedenis.

Lees gerus ook die inskrywing vir "amasone" wat ewe humoristies aangebied word, maar saam met die stout aanslag word daar ook bykomende etimologiese inligting aangebied, naamlik die oorspronklike benaming van die antieke mitiese stam die Amasone: "Volgens oorlewing het hulle die regterbors afgesny om die boog makliker te span. Die Grieks *a mazos* beteken juis 'sonder bors'."

Dat Prinsloo in sy wese 'n leksikograaf is en jare op die Taalkommissie gedien het, blyk duidelik uit die opmerkings en etikette wat as deel van die narratief hier aangebied word. Hierdie inligting sal in die gewone woordeboekaanbod gewoonlik tussen hakies voor die verduideliking gegee word of in 'n tekskassie. Sien die volgende voorbeeld ter illustrasie van etikettering in hierdie werk:

Downsindroom (aangebore afwyking wat intellektuele benadeling en fisiese abnormaleiteite soos 'n breë gesigsprofiel veroorsaak)

[...] Die verouderde naam *mongolisme* word vermy omdat dit kwetsend kan wees.

"Mongolisme" en "mongool" is self eponieme, maar word nie in die woordeboek opgeneem nie, waarskynlik om die gebruik daarvan in Afrikaans teen te werk. Ek sou verkies dat Prinsloo die terme wel as kruisverwysings vir "Downsindroom" opneem en dan weer etiketteer. Dit sou die meer wetenskaplike wyse wees en die dubbele etikettering kan die gebruik van die onsensitiewe terme beter teenwerk.

As voorbeeld van 'n opmerking sien:

doberman-pinscher (soort hond)

Genoem na die Duitse hondeteler, Karl Friedrich Ludwig Dobermann [sic] [...] Die *pinscher* is Duits vir 'foksterriër', en die ras se naam het net een *-n*.

Hierdie opmerking is ietwat dubbelsinnig en moet seker saam met die "sic" gelees word as verwysing na "doberman" en nie na "pinscher" nie. Die gebruik van "sic" in hierdie inskrywing vind ek wel vreemd en onnodig, want die twee *-n*'s in die van, "Dobermann", kon as deel van die opmerking hanteer word.

Etiket word binne die praktiese leksikografie dikwels ook gebruik om na temporele aspekte of gebruiksfrekwensie van die betrokke lemma te verwys. Hierdie tipe etikettering sou hier met vrug gebruik kon word deur aan die leser te toon hoe gebruiklik die woord is. Vergelyk byvoorbeeld die verouderde en weinig gebruikte "dodwieg" en sy sinoniem "jakobjollie" teenoor die baie moderne en veel gebruikliker "Atkinsdieet" wat sonder enige etiket aangebied word.

Die verstekaanbieding van elke inskrywing en sy gepaardgaande artikel lyk in hierdie woordeboek soos volg: die lemma word gevolg deur 'n verklaring tussen hakies wat soms ook konteksleiding insluit soos by:

drakonies (meedoënloos, wreed, uiters streng, veral gesê van wette)
Genoem na die Atheense wetgewer, Drakon [...]

Die sinonieme "meedoënloos, wreed, uiters streng" is die betekenisverklaring vir "drakonies" wat hier in die vorm van sinonieme gebied word, terwyl "veral gesê van wette" die konteksleiding is wat die register of vakgebied aantoon waarbinne die woord meestal gebruik word.

Die etimologiese beskrywing volg in die vorm van 'n narratief en word meestal ingelei deur die frase "Genoem na" soos ook by "dra-

konies" hier bo geïllustreer word. Uitsonderings wat die verklaring betref, word hoofsaaklik by plekname aangetref, byvoorbeeld "Amerika", "Ierland", "Caprivistroom" en:

Antigua en Barbuda

Deur Christoforus Columbus Antigua genoem ter ere van Santa Maria la Antigua [...] *Barbuda* beteken 'bebaard' in Portugees—die eilande is so genoem na aanleiding van die voorkoms van vyebome waarvan die lang wortels na baard gelyk het; andersins na die bebaarde inwoners daar.

Hier sou die gemiddelde leser dalk tog die verklaring vroeër wou sien en nie ingebed as deel van die narratief nie. By "Antigua" word daar nêrens genoem dat dit 'n eiland(groep) is nie, maar by Barbuda word verwys na *die eilande*. Na regte moet "Barbuda" nie hier opgeteken wees nie, want die naam is streng gesproke nie van 'n persoons- of pleknaam afgelei nie.

By die meer bekende en selfverklarende "Man-eiland" word daar wel 'n verklaring gegee en tereg ook by die minder bekende, selfverklarende "Caroline-eilande":

Man-eiland (eiland in die Ierse See tussen Groot-Brittanje en Ierland)

Caroline-eilande (eilande in die westelike Stille Oseaan, noord van Nieu-Guinee)

By "Wallis en Futuna" word daar ook 'n verklaring gegee wat die geografiese ligging betref, maar die feit dat dit 'n eilandgroep is, word ook eers in die narratief verstrekk. Hier sou ek tog meer konsekwente behandeling in die inskrywings verwag. Vergelyk:

Wallis en Futuna (Franse grondgebied in die Stille Oseaan)

Die meeste uitsonderings wat die inleidende frase *genoem na* betref, kom in die eerste ses tot agt inhoudelike bladsye van die woordeboek voor. Dit wil amper voorkom of die skrywer nog op soek was na 'n aanvangsfrase

wat dan later eers gevestig word. 'n Sterker redigeerhand sou die geringe inkonsekwentheid dalk kon uitskakel, maar dit maak die boek aan die ander kant minder soos 'n woordeboek en meer soos 'n storieboek. Wat hierdie stelling versterk, is dat daar in die artikel van "Mauritius" net in die eerste kort paragraaf oor die naam van die eiland geskryf word. Die res van die artikel (feitlik een hele kolom) handel oor die dodo en die moontlike oorsake vir die uitsterf van die voëlsoort. Let ook op na die nieverklaring van die lemma "Mauritius":

Mauritius

Genoem na die Stadhouer van Holland en die Prins van Oranje, Mauritz van Nassau (1567–1625).

Die eiland is van voëlkundig-geskiedkundige belang omdat dit die enigste plek is waar die dodo geleef het. [...]

Wat die boek aan die ander kant weer meer soos 'n naslaanwerk laat lyk, is die register wat as buitetekst gegee word waarin alle inskrywings tematies opgeneem is. In die alfabetiese tematies register word die tema *kleur* byvoorbeeld aangetref waaronder die volgende kleur-eponieme alfabeties georden is:

kleur: alicablou; bismarckbruin; celadon; isabel; mazarinblou; Mountbattenpienk; titiaan

Naas die heel vermaaklike "Verontskuldiging" sou ek ook 'n geleidsleiding as voorteks wou sien wat die boek as geheel vir die leser ontsluit en ook die boek tipeer, dalk as tipe leksikografiese hibried. Dit sal ook sorg dat die leser nie die register per toeval raaklees nie, maar ook ingelig word oor hoe om die register te gebruik. Die geleidsleiding kon die leser ook deur die afsonderlike dele van die artikel lei en sodoende die leser meer ter wille te wees, maar ook 'n beter ingeligte leser daarstel.

Na alles bly dit 'n boek vir alle taalliefhebbers, veral diegene wat in die herkoms van woorde belangstel. Teen dié tyd weet

almal waarvandaan die woord "cappuccino" kom (te danke aan Prinsloo se "aap in jou koffie"), maar beïndruk jou tafelenote met jou kennis oor waar die kosterm "carpaccio" vandaan kom, weer eens te danke aan Prinsloo:

carpaccio (Italiaanse voorgereg van dun stukkie rou beesvleis of vis)

Genoem na die Italiaanse skilder, Vittore Carpaccio (c. 1455–1525), wat rooi pigmente in sy skilderye gebruik het wat die kleur van rou vleis het. Sy bekendste werk is die reeks van nege skilderye oor die legende van Sint Ursula (kyk Maagde-eilande).

Indien jy nog nie die boek aangeskaf het nie, koop dit as tweeluik saam met Prinsloo se 2012-skepping, *Bygelowe en waar hulle vandaan kom* (Pharos).

Ilse Feinauer

aef@sun.ac.za

Universiteit van Stellenbosch
Stellenbosch